

Keski-Suomen hyvinvointialueen lausunto toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta VN/34692/2024

Valmistelijat: johtava sosiaalityöntekijä Sami Markuksela, palveluvastaava Minna Sellman, palvelupäällikkö Laura Vääntinen ja sosiaaliohjaaja Matias Malinen, palvelujohtaja Ulla Kuittu

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Keski-Suomen hyvinvointialue toteaa, että ensisijaisten etuuksien hakeminen on lähtökohtaisesti jokaisen toimeentulotukiasiakkaan edun mukaista. Esityksen mukaisesti työnhaku kytkettäisiin toimeentulotuen saamiseen siten, että toimeentulotuen saaja velvoitettaisiin hakemaan kokopäivätyötä. Tältä osin esityksessä olisi huomioitava yksilöiden erilaiset kyvyt ja mahdollisuudet kokopäivätyön hakemiseen. Heikoimmassa asemassa olevilla henkilöillä ei ole eri syitten takia mahdollisuuksia, keinoja tai osaamista kokopäivätyön hakemiseen, saati kokopäivätyöhön, ei edes sanktioinnin uhalla.

Keski-Suomen hyvinvointialue toteaa, että etuuksien saamiseen ja niiden kytkemiseen sanktioihin on tutkitusti yksilöihin kohdistuvia kielteisiä vaikutuksia, jotka syventävät köyhyyttä, syrjäytymistä ja voivat entisestään vaikeuttaa työllistymistä. Ongelmallista sanktioinnissa on se, että ne voivat kannustamisen sijaan toimia lannistavina ja passivoida asiakkaita entisestään. Sanktioinnin ei voida katsoa automaattisesti lisäävän kokopäivätyöhön hakeutumista siinä määrin, kuin esityksessä on todettu.

Keski-Suomen hyvinvointialue toteaa vanhemman luona asuvien 18 vuotta täyttäneiden osalta tiettyjen etuuksien poistamisen ja perusosan leikkaamisen voivan aktivoida joitakin nuoria palveluiden piiriin sekä koulutukseen ja työhön. Kohtuuttomia tilanteita voi edelleen aiheutua niille nuorille, joiden omat voimavarat syystä tai toisesta eivät riitä edellytettävään aktivoitumiseen.

Nuorten koulutusta tai työtä vailla olevien toimeentulotukiasiakkaiden tavoittamisen haaste on todettu Keski-Suomen hyvinvointialueella. Tästä näkökulmasta velvoite osallistua kasvokkaiseen tapaamiseen voisi tuoda esille palvelutarpeita, jotka muutoin jäisivät näkymättömiin. Työskentelyn tarkoituksellisuus ja tavoitteellisuus tulisi kuitenkin arvioida yksilökohtaisesti ja välttää mekaanista sekä byrokraattista toimintatapaa. Toteutuessaan esitys tulisi aiheuttamaan mittavaa muutostarvetta myös hyvinvointialueen palveluiden järjestämisen näkökulmasta.

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Keski-Suomen hyvinvointialue katsoo, että toimeentulotuen kokonaisuudistus vaarantaisi perusosan alennuksella entisestään yksilöiden perusturvaa. Suomi on saanut huomautuksia Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitealta toimeentulotuen rahamääräisestä vähimmäistasosta jo nykyisellään. Keski-Suomen hyvinvointialue katsoo, että toimeentulotuen perusosa on nykytilanteessa mm. verokorotusten ja yleisen hinnannousun jälkeen liian alhainen. Tästä syystä esitys perusosan alentamisesta ei ole kannatettava minkään ikäryhmän osalta.

Esityksessä ehdotetun toimeentulotuen perusosan alentamisen arvioidaan siirtyvän hyvinvointialueen kustannuksiin ehkäisevään tai täydentävään toimeentulotukeen. On todennäköistä, että perusosan alennusta joudutaan kompensoimaan, jotta ihmisarvoinen elämä voidaan turvata niiden asiakkaiden osalta, joilla ei ole esimerkiksi oikeutta sairauspäivärahaan tai eivät saa sairauslomatodistusta, jolla todentaa työkyvyttömyys.

Huomioitavaa on, että täydentävällä ja ehkäisevällä toimeentulotuella ei kuitenkaan voida kategorisesti kompensoida perustoimeentulotuen alentamista, sillä oikeus täydentävään ja ehkäisevään toimeentulotukeen arvioidaan lainsäädännön, hyvinvointialueen myöntämisperusteiden, kotitalous ja yksilökohtaisten tilanteiden mukaan.

Keski-Suomen hyvinvointialue lisäksi toteaa, että esityksen vaikutuksena voi olla sosiaalitoimen Kelalle annettavien lausuntojen ja yhteistyön painoarvon laskeminen juuri heikoimmassa asemassa olevien asiakkaiden ja heidän tilanteidensa yksilökohtaisen arvioinnin osalta. Tämän voidaan nähdä kasvattavan hyvinvointialueiden harkinnanvaraisen toimeentulotuen kustannuksia kohdentuen mm. asumisen turvaamiseen.

Keski-Suomen hyvinvointialue pitää kannatettavana lasten perusosan korotusta. Lapsiperheköyhyys on kuitenkin Suomessa edelleen lisääntynyt. Pienituloisten ja yksinhuoltajaperheiden toimeentulo on erityisen tiukalla, mistä syystä aikuisten perusosien leikkaamista ei voida pitää kannatettavana. Aikuisten perusosan alentaminen on riski lasten hyvinvoinnille. Lasten perusosien korotus ei kompensoi aikuisten perusosien leikkausta.

Perusosan alentaminen jo muutoinkin viimesijaisen etuuden varassa olevilta heikentää entisestään pienituloisten asemaa mahdollisesti vähentäen elämänhallintaa ja lisäten haasteita. Välillisesti perusosan leikkausten ja alentamisten katsotaan siirtyvän useissa tilanteissa hyvinvointialueen kustannuksiksi harkinnan varaiseen toimeentulotukeen tai esimerkiksi lapsen asumisen turvaamisen vuoksi tehtyihin päätöksiin.

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Keski-Suomen hyvinvointialue pitää lähtökohtaisesti tavoiteltavana sitä, että tiedonvaihto on joustavaa, sujuvaa ja yhtenäistä. Hyvinvointialue lähtökohtaisesti kannattaa esitettyjä muutoksia tiedon saamisesta ja luovuttamisesta eri viranomaisten välillä.

Keski-Suomen hyvinvointialueen toimeentulotukineuvottelukunnan toiminnassa pidetään tärkeänä ajantasaisten raporttien tuottamista ja seurantaan siten, että kaikki toimijat hyötyvät jaetusta tiedosta kustannusten hillitsemiseksi ja toimeentulotukimenojen oikeasuhteiseksi ja -suuntaiseksi ohjaamiseksi. Yhteistyö KELAn kanssa on jo tiivistä myös raportoinnin osalta. Tärkeää on lisäksi nostaa esiin rakenteellisen sosiaalityön ja sosiaalisen raportoinnin verkostojen ja toimintamallien tuottama tieto mm. toimeentulotukiasiakkaiden elämään ja kokemuksiin liittyvistä ilmiöistä ja havainnoista.

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

Keski-Suomen hyvinvointialue arvioi esityksen vaikutuksena sen, että kunnat mahdollisesti lisäävät ja kohdentavat palveluitaan ensisijaisesti nuorille 18–24-vuotiaille. Kuntien työssä tälle asiakasryhmälle on vahva yhtymäpinta hyvinvointialueen palveluihin, mikä voinee näkyä lisääntyneenä kysyntänä myös hyvinvointialueen palveluille kyseiselle asiakasryhmälle.

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Keski-Suomen hyvinvointialue kannattaa lähtökohtaisesti kuntakohtaisten asumismenojen rajojen tarkistamista vuosittain, tämä ei kuitenkaan saa johtaa siihen, että kohtuullisten asumismenojen muuttuessa henkilö velvoitettaisiin uudelleen muuttamiseen. Rajojen tarkastamisessa tulisi tarkastella myös asunnottomuustyöstä ja sosiaalisesta raportoinnista saatuja tietoja kuntien asuntotilanteesta. Erityisesti tulisi huomioda asunnottomuus ja häättötilanteet, jotka ovat monissa suurissa kaupungeissa olleet kasvussa. Toimeentulotuen kokonaisuudistuksen tai toimeentulotuesta säättämisen ei tule vaarantaa asumista eikä lisätä

asunnottomuutta.

Keski-Suomen hyvinvointialueella asumisen arvioidaan vaarantuvan jatkossa erityisesti niiden henkilöiden osalta, joiden kohdalla todentuu yhtäaikaisesti perusosan yleinen alennus, perusosan alentaminen osana työnhakua tai suojaosan poisto. Näillä pienillä muutoksilla voi olla merkitystä yhtäaikaisesti toteutuneena osaan niitä toimeentulotuen saajia, jotka ovat kompensoineet ylisuuria asumiskustannuksiaan toimeentulotuen perusosalla tai suojaosalla.

Keski-Suomessa näyttäytyy erityisesti nuorten osalta asumiseen kytkeytyvät elämänhallinnan haasteet, joihin liittyy monitahoista arjen toimintakyvyn laskua, asunnottomuutta ja päihteidenkäyttöä. Keski-Suomen hyvinvointialueella erityisesti Jyväskylässä kohtuulliset asumismenot ylittyvät useilla toimeentulotuen saajilla korkeiden asumiskustannusten vuoksi. Tästä syystä asumismenoihin kohdentuvat tiukennukset arvioidaan olevan kohtuuttomia jo toimeentulotuella oleville asiakkaille. Muutoksen arvioidaan lisäävän hyvinvointialueiden täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen menoja sekä hakemuksia ja tarvittavaa tapauskohtaista harkintaa, ohjausta ja neuvontaa. Kelan huomioimissa asumismenoissa jää nykytilanteessa jo usein omavastuuta asiakkaille mm. sähkölämmitteisten talojen osalta, koska Kela määrittelee kuukausittaisen maksimisumman, jonka sähkölaskusta huomioi. Samoin vesimaksut on kohtuullistettu tiettyihin summiin, eikä näihin aina asiakas voi itse vaikuttaa. Vaikutusten arvioinnissa tulisi huomioida myös asunnottomuuden kehittyminen, joka on monissa suurissa kaupungeissa ollut kasvussa.

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

Keski-Suomen hyvinvointialue toteaa, että vaikutusten arviointi tulisi tehdä tarkemmin, laajemmin kokonaisuus huomioiden, sekä kohdistaa myös hyvinvointialueiden toimintaan sekä ennaltaehkäisevään ja täydentävään toimeentulotukeen. Vaikutustenarviointi tulisi tehdä ja siinä huomioida mahdolliset vaikutukset myös hyvinvointialueiden rahoitukseen. Esityksessä todetaan, että ”Hakemusmäärät ja haetun toimeentulotuen määrät hyvinvointialueille voisivat lisääntyä sen takia, että osa perustoimeentulotuen saajista saisi jatkossa tukea vähemmän, koska heille ei korvattaisi kaikkia nykyisin korvattavia lääkkeitä, heidän perusosaansa alennettaisiin nykyistä enemmän tai ansiotulojen ja avustusten täysimääräinen huomioiminen vähentäisi heidän käteensä jäävää tuloaan.”

Keski-Suomen hyvinvointialue arvioi, että viimesijaisen etuuden tiukennukset lisäävät yhteydenottoja, ohjauksen ja neuvonnan tarvetta hyvinvointialueella. Esitetyt muutokset lisääisivät myös hakemusten ja päätösten määrää hyvinvointialueella. Esitetyt muutokset lisäävät täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen sekä palveluiden tarvetta välittömästi sekä pitkäkestoisesti. Toteutuessaan esitys lisää hyvinvointialueilla sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen tarpeen kasvua asiakkaiden tilanteiden kriisiytyessä.

Perusosan alentaminen kohdistuisi erityisesti vaikeimmassa tilanteessa oleviin asiakkaisiin, joiden toimintakyky on eri syistä heikentynyt. Vaikuttavuustieto sosiaalityön tiedonmuodostuksessa - Efecto 2030 (Kivipelto, Elovainio, Toikko, Svenlin, Vuotila, Ylistö) tutkimushankkeen osahankkeessa II tutkitaan toimeentulotuen perusosan alentamisen vaikuttavuutta asiakkaiden palveluihin ohjautumiseen ja tuen saantiin. Tutkimushanke päättyy 2026 vuoden lopussa. Tutkimuksen myötä Keski-Suomen hyvinvointialueelta saadaan tietoa perusosan alentamisen (50%) vaikutuksista asiakkaiden tavoittamiseen ja saamiseen palveluiden piiriin. Mikäli asiakkaat tavoitetaan, voidaan heitä myös tukea. Toisaalta hyvinvointialueen näkökulmasta asiakkaiden palvelutarpeen kasvu ja hyvinvointialueen mahdollisuudet vastata palvelutarpeen kasvuun tulee huomioida myös järjestämisvastuun näkökulmasta. Palveluista merkittävä osa on ostopalveluita, joiden kasvuun hyvinvointialueilla tulisi olla riittävästi taloudellisia resursseja järjestetyn sosiaalityön ja -ohjauksen lisäksi.

Kokonaisuutena hyvinvointialue toteaa, että useiden samanaikaisten lainsäädännöllisten ja

järjestelmämuutosten yhteisvaikutusten arviointi ja osittainenkin kohdentuminen samoihin väestöryhmiin on haasteellisesti hahmotettavissa ja arvioitavissa. Näiden kokonaisvaikutukset tulisi arvioida monipuolisesti ja kattavasti.

Muu lausuntopalaute:

Keski-Suomen hyvinvointialue toteaa, että toimeentulotuen myöntämiseen kytkeytyvässä varallisuusharkinnassa voi muodostua tilanteita, joihin toimeentulotukea saavat henkilöt eivät pysty tosiasiallisesti vaikuttamaan. Asiakas ei esimerkiksi saa realisoitua omaisuuttaan, vaikka hänet siihen velvoitetaan. Näissä tilanteissa tulisi olla harkinnan mahdollisuus, eikä tosiasiallisesti realisoimattomia omistuksia tulisi huomioida käytettävissä olevina tuloina.

Ansiotulovähennyksen poistaminen ei Keski-Suomen hyvinvointialueen arvion mukaan tule kannustamaan työllisyyteen eikä vähentämään toimeentulotuen kustannuksia. Poistaminen ei kannusta omatoimisuuteen tai mahdollista esimerkiksi pienimuotoisia töitä vaan viestii enemmänkin siitä, ettei kaikki työ ole kannattavaa tai hyödyllistä. Ansiotulovähennyksen poistaminen on ristiriidassa työllisyyden ja omatoimisuuden sekä osallisuuden vahvistamisen kanssa.

Keski-Suomen hyvinvointialue toteaa, että välttämättömien terveydenhuoltokulujen huomioimista tulisi vielä tarkastella. Muutoksen vaikutuksia ehkäisevään toimeentulotukeen ei ole arvioitu, mutta jos esimerkiksi kalliit syöpälääkkeet jäävät perustoimeentulotuen ulkopuolelle, siirtyvät niiden kustannukset suoraan hyvinvointialueelle harkittaviksi ja mahdollisesti kustannettavaksi perustuslain 19 §:n tai sosiaalihuoltolain 12 §:n perusteella. Harkinnanvaraisuus voi johtaa yksilöiden yhdenvertaisuuden vaarantumiseen hyvinvointialueen sisällä ja hyvinvointialueiden välillä.

Keski-Suomen hyvinvointialue ei kannata esitettyä viimeisen pankkipäivän aikana saadun tulon automaattista huomioimista hakukuukautta koskevassa laskelmassa. Käytäntö näyttäytyy ongelmallisena sellaisten asiakkaiden kohdalla, joilla useimpina kuukausina olisi toimeentulotukioikeus, mutta jotka eivät elämäntilanteensa tai heikon toimintakykynsä puolesta ole hakenneet toimeentulotukea kuin harvakseltaan. Näissä tilanteissa on syntynyt asiakkaiden kokonaistilanteen kannalta haasteellisia ylijäämiä ja asiakkaille väärinkäsityksiä mahdollisuudestaan saada perustoimeentulotukea, koska heidät on tulkittu uusina hakijoina. Tämä voi vaikeuttaa asiakkaan prosessin etenemistä ja aiheuttaa lisäkustannuksia muiden palveluiden tarpeen kasvaessa. Harkinnan käyttäminen ja esimerkiksi hyvinvointialueiden lausuntojen huomioimisen mahdollisuus etuuskäsittelijöille näissä tilanteissa voisi turvata asiakkaiden täysivaltaisempaa mahdollisuutta viimesijaiseen etuuteen.

Keski-Suomen hyvinvointialue pitää lähtökohtaisesti kannatettavana, että perustoimeentulotuen viimesijaisuutta korostetaan. Samoin tärkeänä pidetään yhteiskunnallista keskustelua ja arviointia ihmisen oikeudesta välttämättömään toimeentuloon ja ihmisarvoiseen elämään. Toimeentulotuen kokonaisuudistuksen yhteydessä tätä arviointia on tarkoituksenmukaista tehdä myös suhteessa toimeentulotuesta säättämiseen. Keskeistä on, että viimesijaisen toimeentuloturvan tason tulee mahdollistaa toimeentulotuen saajille perustuslain mukainen ihmisarvoinen elämä, jota esityksen mukaiset tiukennukset ja ehdot nyt osaltaan vaarantavat.